

CEBULA ANNA

Derkovits Gyula és élő emlékezete, a Szombathelyi Képtár

2024-ben Szombathelyen városszerte megemlékeztünk Derkovits Gyula születésének 130. évfordulójára. A Szombathelyi Képtárban emlékének méltó megünnepléseképpen egy nagyszabású, több múzeumból is kölcsönzött művekkel kiegészített tárlattal szeretnénk volna közelebb hozni a 21. század emberéhez ennek a sorsa tragikumából kifolyólag rövid, de termékeny művésznak a fenomenjét, mely a többi között az érzékenységében, líraiságában és egyedi festői látásmódjában mutatkozott meg. A kiállítás megrendezése a Szombathelyi Képtárban azért is volt fontos, mivel a képtárat, mely egyben múzeum és galéria, azzal a céllal álmodták meg anno, az 1970-es évek közepén, hogy a város nagy szülöttének, Derkovits Gyula műveinek megérdemelt helyet biztosítson.

Az ötlet, hogy Szombathelyen Derkovits Gyula művészi hagyatékának és a kortárs művészetnek hozzanak létre intézményt, dr. Gonda György, akkori tanácselnöktől származott. A cél megvalósításához az állami támogatáson kívül civil összefogás is szükségeltetett. Az ilyen kezdeményezés nem volt idegen a kétezereve megalapított és folyamatosan lakott Szombathelyen, hiszen több mint száz évvel ezelőtt így született meg a Kultúrpalota ötlete is, amely a Vasvármegyei Kultúregyesület kezdeményezésének eredményeképpen, 1908-ban kezdhette el működését az akkori Deák ligetben. Napjainkban az impozáns külsejű, ma is méltóságteljességet sugárzó épület a Savaria Múzeumnak ad otthont.

A Szombathelyi Képtár létrehozásának történetében sarkalatos dátum 1976. június

29., ugyanis ezen a napon a Bartók Béla Teremben a képzőművészet iránt elhivatott és elkötelezett barátok egyöntetű kinyilatkoztatást tettek, hogy Szombathely városának legyen képtára. Ennek érdekében megalakult a Képtárépítő Egyesület, melynek elnökének dr. Gonda Györgyöt választották.¹ Az ötlet annál is inkább helyénvalónak tűnt, mivel Vas vármegyében már negyedszázada a Művészeti Alap egy képzőművészeti művésztelepet működtetett Zsennynén, és számos festő, grafikus és szobrász fordult meg ennek okán a megyénkben és a városunkban is. A nemes ügy érdekében az előkészítő bizottság felhívást tett közzé, amelyhez olyan nagy nevek adták aláírásukat, mint Derkovits Gyuláné és özvegy Dési Huber Istvánné, valamint Bartha László Munkácsy-díjas festőművész, Fóth Ernő Munkácsy-díjas festőművész, Gasztonyi János államtitkár, Kiss István Kossuth-díjas szobrászművész, a Magyar Képzőművészek Szövetségének elnöke, Kiss Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész, Magyar József filmrendező, Majthényi Károly szobrászművész, Pogány Ö. Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója, Sinkovits Imre Kossuth-díjas színművész, Varga Imre Kossuth-díjas szobrászművész és Weöres Sándor Kossuth-díjas költő, hogy csak néhányat említsünk közülük név szerint. Ehhez csatlakozott számos országos, megyei és városi közéleti képviselő. Megszólították a városban és a megyében működő gyárakat, cégeket, hogy vállaljanak védnökséget a képtár megépítésének ügye mellett. Alig pár hónap

¹ Heckenast János: A képtár építése. = Vasi Szemle, 1985. 3. sz. 323–347. p.

alatt több ezer tagja lett a Képtárépítő Egyesületnek. Egyesületi tagnak lenni annyit jelentett, hogy vállalták, minimum öt évig tagdíjjal fogják támogatni az intézmény létrejöttét. Szombathelyen kívül is jöttek létre az építést támogató baráti körök, főképpen jelentős volt a Budapesten megalakult. A Képtárépítő Egyesület ezen kívül fontosnak tartotta az ifjúság bevonását a mozgalomba. Derkovits Gyula életéről például a szombathelyi Kanizsai Dorottya Gimnázium vetélkedőket, előadásokat szervezett. Több szombathelyi középiskola a mezőgazdasági munkájukból befolyó jövedelmük tíz százalékát ajánlotta fel a képtárépítés ügyére. Az üzemek, gyárak a szocialista szombatok bevételét adományozták erre a célra.² Az előzetes becslések alapján hatvanmillió forintra volt szükség az építkezéshez. Az állami támogatás mellett jelentős bevételt a cél megvalósítására a téglajegyek bevezetése jelentette, amit a Képtárépítő Egyesület bocsátott ki hatmillió forint értékben (1. kép). Téglajegyet bárki vehetett, aki magáénak érezte azt a gondolatot, hogy Szombathelynek és a szombathelyieknek legyen képtáruk, Derkovits Gyula, a város szülöttének pedig egy olyan hely, ahol ápolják és gondozzák szellemi-művészi hagyatékát. Volt száz, kétszáz és ötszáz forint értékű téglajegy is. Ma is számos – főleg az idősebb korosztályhoz tartozó – látogatónk, ha betér hozzánk, büszkén meséli, hogy az ő téglajegye is hozzájárult ezen épület megszületésének. Az önként vállalással az emberek jobban a magukénak tekintik az intézményt. Büszkéek, hogy segítségükkel valósulhatott meg egy álom.

Országsszerte jótékonyági koncerteket adtak a színművészek, zenészek, előadók

művészek az építkezés javára. 1977. október végéig 172 festmény, grafika, szobor, kerámia és textil érkezett különböző képzőművészekről és iparművészekről az új múzeum létrehozására. Ezalatt azon folyt a polemizálás az egyesület részéről, hogy pontosan hová is kellene felépíteni az intézményt. Mi lenne a legmegfelelőbb hely? Hat helyszínt jelöltek meg elsőként, melyből hármát szinte azonnal elvetettek. Az egyik elgondolás, hogy a nemrégén létrehozott Csónakázó-tó természeti környezetébe helyezték. A milió ugyan szép lett volna, viszont messze található a város központjától. A másik ötletet, hogy az Aréna utca és a Gyöngyös patak által közrevett szabad területen építsék fel, szintén elvetették, mivel elég magányosan állt volna ott a képtár, így hát a leoptimalisabb megoldásnak az elhelyezését illetően az bizonyult, hogy az 1955-ben megtalált és 1963-ban rekonstruált Isis-szentély, valamint a volt zsinagóga épületében működő Bartók Béla Koncertterem és Zeneiskola közvetlen közelében helyezték el azt a négyezer négyzetméter hasznos alapterületű, a modern múzeumi követelményeknek teljes mértékben megfelelő új épületet, melyet Derkovits Gyula szülővárosa akart emeltetni a magas művészeteknek. Ezzel egyúttal létrehozták a Fő tértől nem messze a város kultúrcentrumát.

A képtár építésére tervpályázatot írtak ki, melynek határideje 1977. november 8-a volt. A pályázatra 56 pályamunka érkezett. A tervpályázatokból a Savaria Múzeumban nyílt rögtönzött kiállítás annak érdekében, hogy a közadakozók is láthassák pontosan, miből választották ki a megvalósítandó projektet. A bírálóbizottság győztes pályázatnak a Mátis Lajos Ybl-díjas építész által benyújtott koncepciót fogadta el. A tervezést a VASITERV (Vas megyei Tanács Tervező Vállalat) készítette, a VASÉP (Vas megyei Állami Építőipari Vállalat) pedig a kivitele-

2 Pósfai János: Szépségnek hajléka. Szemelvények a Szombathelyi Képtárépítő Egyesületről. Szombathely, 1986. 31 p. (A Vasi Propagandista 1986. 5. számából készült különnyomat.)

zéssel lett megbízva. A belsőépítészet kialakítását Sellyei Gábor álmodta meg.³ A képtár monumentális építészeti tömbjének acéllemezéből készült dinamikus homlokzatplasztikáját pedig Segesdi György, kétszeres Munkácsy-díjas szobrászművész alkotta.

Az alapkövetétel 1979. november 9-én történt Pozsgai Imre művelődési miniszter jelenlétében, országos sajtóvisszhang mellett. A Szombathelyi Képtár a mai napig őrzi azt a malteroslapátot, amivel történt a betonozás, valamint annak a napnak a sajtóanyagát és egyéb, arra a korra vonatkozó dokumentumot, azok között téglajegyeket is. A relikviákat mind a mai napig a képtár igazgatói irodájában őrzik egy speciálisan erre kialakított urnában, melyet Geszler Mária Kossuth-díjas keramikusművész készített.

Sajnos az építkezés a vártnál tovább tartott. Oka az építési anyagok drágulása volt, melyre pluszforrásokat kellett szereznie a Képtárépítő Egyesületnek, valamint kompromisszumként egy kicsit módosítani kellett a terveken, csökkentve az alapterületet, viszont megtartva az épülő képtár minden korábban tervezett funkcióját.

Végül a gondolat megszületésétől kilenc évre, a tervezettnél négy évvel később, 1985. február 20-án szélesre tárta a kapuit a Szombathelyi Képtár. Léghőszigetelt, több mint kétezer négyzetméter alapterületű kiállítóterem sokaságával, közművelődési részleggel, konferenciateremmel és könyvtárral, valamint az állagmegóváshoz nélkülözhetetlen restaurátorműhellyel együtt vehette birtokba a művészetpártoló közönség. A megnyitón Aczél György mondta az avató beszédet. A képtár első igazgatójának Salamon Nándort nevezték ki.

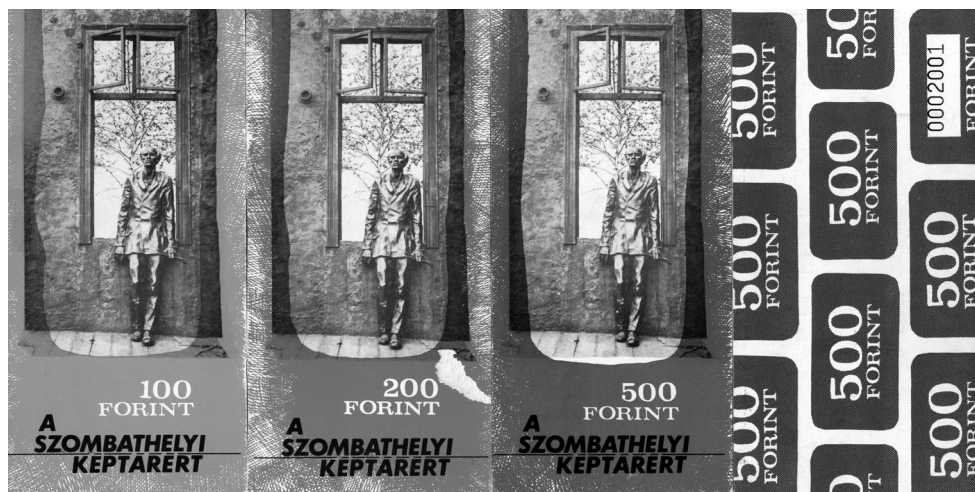
A megnyitást követően a Képtárépítő Egyesület átalakult Képtár Baráti Körré, mondván, hogy most már megépült a képtár, de az intézményt tartalommal is meg kell tölteni és ehhez a Baráti Kör nagymértékben hozzá akart járulni mind eszmeileg, mind anyagilag. Ezt a vállalását egészen a kétezres évek elejéig, a megszűnéséig teljesítette is.

Ma az épület többnyire azonos a negyven évvel ezelőttivel. A képzőművészeti gyűjtemény viszont sokat fejlődött, változott, gyarapodott azóta. A kor kultúrpolitikájának megfelelően a kezdést a szocialista, úgynevezett baloldali progresszív művészet gyűjtése jelentette, a zászlón Derkovits nevével. A nyitáskor még sok volt a letétbe kapott alkotás, ezeket pár év után saját tulajdonú képek, szobrok, grafikák váltották fel. A gyűjtési koncepció is változott, előtérbe kerültek az Európai Iskola művészei, majd a '60-as évek neoavantgard csoportjai, a pop-, a koncept-art és a kortárs alkotók művei. A vásárlás a '90-es évek óta egyre nehezebbé vált, a művek beszerzése – az ajándékozás mellett – csak pályázat útján volt lehetséges. Mindazonáltal fontos életművek nagyobb egységei kerültek a képtár gyűjteményébe, mint Bartha László, Szántó Piroska, Orbán Dezső, Szöllősi Endre, Kasák Lajos, Szalay Lajos, Miháltz Pál, Ábrahám Rafael művei.

A képzőművészeti gyűjtemény jelenleg közel 6400 művet számlál.

Ezen kívül 1988-tól a Szombathelyi Képtár falai között lelt otthonra – kinőve a Savaria Múzeum raktárát – Magyarország legnagyobb kortárs textilgyűjteménye, mely méretét és gyűjtési körét tekintve meghaladja a budapesti Iparművészeti Múzeumét. A 2168 tételt számláló 3700 darabot meghaladó gyűjteményben több egység különíthető el: fal- és tértexstil, textildesign, miniatúrtextil, zászló és szalag. A kollekcióban

3 Heckenast János: Épült 1985-ben. Szombathelyi Képtár. = Magyar Építőipar, 1986. 1–2. sz. 56–57. p.

1. kép. A Szombathelyi Képtárért téglajegyek
(Savaria Múzeum – Szombathelyi Képtár)

négy kontinensről közel ötven országból vannak alkotások.

A képtár alapító okiratában ezt olvashatjuk:

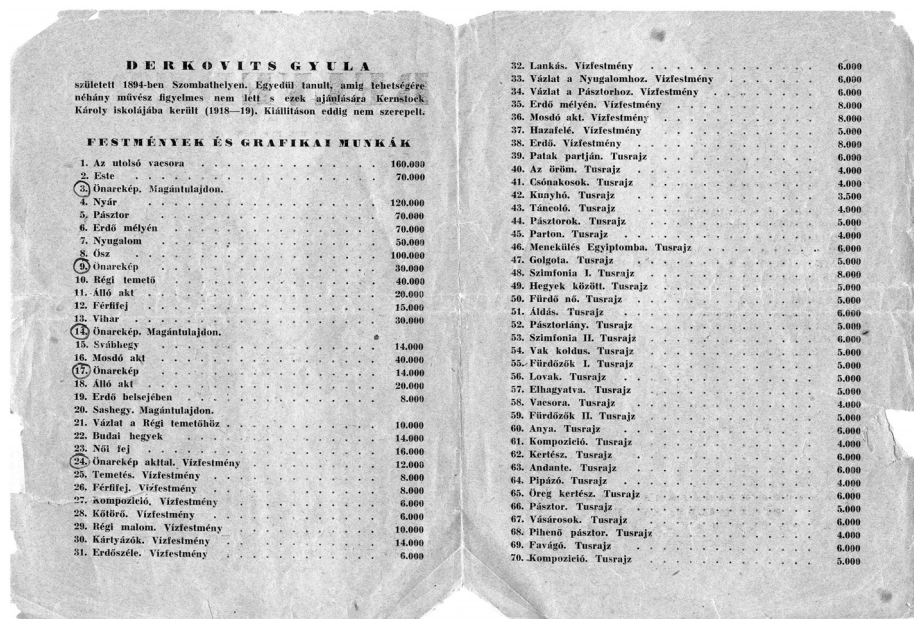
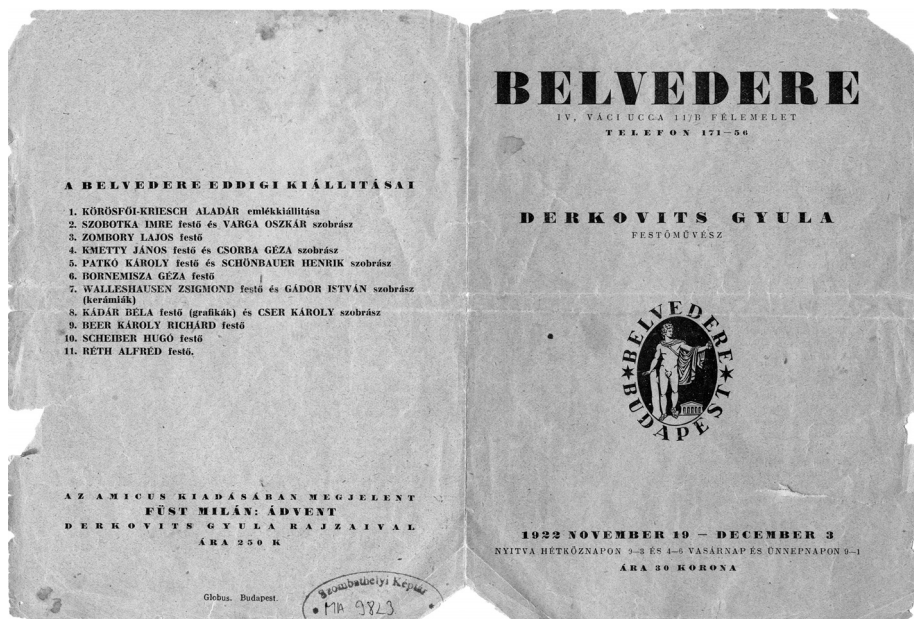
Gyűjtőköre képző- és iparművészeti alkotásokat illetően: 16–21. századi képző- és iparművészeti alkotások, 20–21. századi kortárs képző- és textilművészeti alkotások, 20–21. századi kortárs miniatúrtextil-művészeti alkotások, zászlók.

Gyűjtőterület 16–21. századi képző- és iparművészeti alkotások tekintetében: Vas megye közigazgatási területe; 20–21. századi kortárs képző- és textilművészeti alkotások tekintetében: Magyarország közigazgatási területe; 20–21. századi kortárs miniatúrtextil-művészeti alkotások tekintetében: Magyarország közigazgatási területe, valamint – a nemzetközi és kétoldalú egyezmények figyelembevételével – a világ valamennyi országa; zászló terén: Magyarország közigazgatási területe, valamint – a nemzetközi és kétoldalú egyezmények figyelembevételével – a világ valamennyi országa.

A Szombathelyi Képtárban az elmúlt negyven esztendő alatt több mint hatszáz (!) kiállítást rendeztünk.

A Szombathelyi Képtár, ahogyan az világhosszá vált a fenti ismeretek tükrében, Magyarország egyik legnagyobb kiállítóhelye: galéria és egyben muzeális intézmény is, mivel nemcsak kiállítások helyszínéül működik, hanem jelentős gyűjteményekkel rendelkezik. A képzőművészeti gyűjtemény egyik részét képezik Derkovits Gyula művei, szám szerint 157 tétel.

Mindezek az adatok és tények igazolják, hogy dr. Gonda György és a képtár megvalósítását támogató civilek, értelmiségi közösségek és kollektívák is, akik anno a képtár-építés mellé álltak, jó ügyet szolgáltak, s olyan projektet támogattak, amely méltó Derkovits szülővárosához és méltó a derkovitsi művészeti hagyatékhoz. Mi, képtárosok, szívügyünknek tekintjük intézményünk hírnevének mind szélesebb körben való öregbítését. Ezt mi sem bizonyíthatja jobban, mint az, hogy Derkovits Gyulának nem az idej, 2024-es kiállítása az első a képtárban,

2-3. kép. Derkovits Gyula festőművész katalógusa. Belvedere, 1922. november 19. – december 3. (Savaria Múzeum – Szombathelyi Képtár MA 9823)

A jelentkezésre vonatkozó határozványok:

1. A tartózkodási hely minden változását előváros előtt a községi előjárásigazgatóságnak személyesen be kell jelenteni, egyúttal az új tartózkodási helyen a községi előjárásigazgatóságnak a megérkezéstől számított 8 napon belül személyesen kell jelentkezni.
2. A községi előjárásigazgatóságnak a tartózkodási hely házában belülről minden lakváltozást személyesen vagy írásban kell jelenteni.
3. A 20 napnál hosszabb tartamú utazás megkezdését a községi előjárásigazgatóságnak személyesen kell jelenteni.
4. Ha útközben valamely belkölvi községben az ország vagy más hosszabb ideig megállapodik, úgy a megérkezést, mint az elutazást az ottani községi előjárásigazgatóságnak is személyesen be kell jelenteni.
5. Bármily címen történő tényleges katonai szolgálatra való bevonulást a tartózkodási hely községi előjárásigazgatóságnak személyesen be kell jelenteni.
6. A tényleges katonai állományból való tartós szabadegyesítés, elbocsátás vagy más címen történt kitétele a katonai előjárásigazgatóságnak személyesen be kell jelenteni.
7. Minden személyesen eszközlendő jelentkezéshez az igazolványi lap előforduló és a jelentkezőkre felmutatható, mely alkalommal a jelentkezők megértetése az igazolványi lap 4. lapján történik.
8. Ha az igazolványi lap időközben elveszne, azt a tartózkodási hely községi előjárásigazgatóságnak be kell jelenteni.
9. Az, aki a fentebb megsabott jelentkezőket elmulasztja, a Védőerővel az 8-ban, illetőleg ha megállapodik az 1918. évi II. t. c. 8. §-ban megállapított közbiztonsági követeli és az ott meghatározott büntetés alá esik.
10. A hat. és népt. tisztok a jelentkezők kötelezettség elmulasztásai miatt a VI. sz. § 4. bekezdés 3a) pontja értelmében a katonai fogvatartási szabályok szerinti büntülhetnek.

Budapest főváros VII. ker. előjárásigazgatósága
Nyilvántartó Hivatala.
Igazolványi lap.

Név: *Derkovits Gyula*

Állományviszony: *Magyar* és rendfokozat: *Magyar* Családi: *33. g. or.*

Születési év: *1894* Illetékesi község: *Szombathely* és születési hely: *Szombathely* magy. név: *Magyar*

Apja neve: *Derkovits Gyula* Belső magy. név: *Magyar* Anyja neve: *Antónia Erzsébet* 4a) ir.: *10. m. név*

Személyleírás:

Hajla: *Szék* Álla: *Magyar*

Szeme: *Szék* Arczárkás: *Magyar*

Szemöldöke: *Szék* Testalkata: *Magyar*

Orra: *Szék* Kéllépek: *Magyar*

Szája: *Szék* Esztétikus: *Magyar*

A tényleges katonai szolgálattól mikor, mely címen lépett ki: *1918. VI. 4. Szombathely*

Tartózkodási helye közeg: *Budapest* Nyilvántartó hatóság: *VIII. ker. nyilv. hivatala*

Kelt: *Budapest* 1920. év. *Julius* hó. *27.*

1608. 1920. július 27. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

4. kép. Derkovits Gyula gyalogos Igazolványi lap 1920. július 27. (Savaria Múzeum – Szombathelyi Képtár MA 9860)

5. kép. A Derkovits Emlékház avatása. Fotó: Marosfalvi Antal (Savaria Múzeum – Szombathelyi Képtár MA 9853/1)

SZOMBATHELY, 1971. ÁPRILIS 3.

6. kép. Derkovits Emlékmű avatás 1971. április 3.
Emlékmű alkotója: Majthényi Károly
szobrászművész. (Savaria Múzeum –
Szombathelyi Képtár MA 9887)

hiszen születésének centenáriumára, 1994-ben is rendeztünk kiállítást és konferenciát, a 110. jubileumra, 2004-ben tárlatot, a 115. évfordulóra pedig 2009-ben egy nagyszabású, a képtár szinte valamennyi Derkovits alkotását bemutató kiállítást. 2014-ben azonban, mivel állandó és időszaki kiállításaink már többször is bemutatták Derkovits Gyula valamennyi, itt őrzött alkotását, másképpen emlékeztünk meg a festőre születésének 120. évfordulóján. Az intézmény a művész szellemi örökségét feltérképezve a nevével fémjelzett szabadiskola történetét és alkotóinak munkásságát mutatta be „A Derkovits Kör” című kiállításon.

Az idén, 2024-ben – a Derkovits 130. életévétől – megvalósult „Kényszerű különállás Derkovits Gyula művészetében” című kiállítás koncepciójának fókuszában az állt, hogy szerettük volna megmutatni, hogy Derkovits Gyulának van üzenete a ma embere számára is: ahogyan annak idején, most is tükröt tart a társadalomnak. Empatikus, együttérző, nagy szociális érzékenységgel és líraisággal megáldott, sokszor önmaga érdekei ellen forduló ember volt.

A tárlat anyagának a háromnegyed részét kurátorként a képtár gyűjteményéből válogattam, a továbbiakat a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria anyagából, a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a pécsi Janus Pannonius Múzeumtól kaptuk kölcsön, amit ezúton is köszönünk.

A kiállítás 11 szegmensben/témakörben mutatta be Derkovits Gyula munkásságát:

1. Szociális állásfoglalás – a bemutatott festmények mindegyikén az emberi sors nyomorúsága követhető nyomon, legyen az az elemi erővel szemben vagy a társadalmi igazságtalanságokkal történő harc (*Éhesek télen, A téli viharban, Vasút mentén*).
2. Tragikus veszteség – a halál, az elmúlás és a háborúval kapcsolatos halálközeli élmények ábrázolása (pl. *Elesett bajtárs, Ravatal, Temetés*).
3. Otthon tere – szeretett feleségével, Dombay Viktóriával való kapcsolatáról szóló munkák. Derkovits egyetlen ember mellett érezte magát biztonságban a külvilággal szemben, és az a felesége volt. Előtte tudott csak teljesen megnyílni (pl. *Mi ketten, Szőlőevő*).
4. Önarcképek/portrék – az előző szegmensből is kapcsolódnak ide a kettős portrék (a kiállításban is éppen ezért helyeztük őket egymás mellé). A művész által készített portrék és autportrék voltak láthatóak (pl. *Önarckép/Hunyorító, Derkovits Ernő arcképe, Kalapos önarckép*).
5. Fiatalon – kislány portréja, valamint kicsiny méretű zsánerképek bemutatása (pl. *Ivóban, Házikoncert, Ülő nő, Kék ruhás kislány*).
6. Áhítatos csend – Nyergesújfalun alkotott természetábrázolásokat bemutató rész, mely a gondtalanság oázisa volt és maradt mindörökké számára (pl. *Tájkép*).

fekvő akttal, Régi temető, Reggel az erdőben).

7. Életképek – a mindennapok emberének életéből vett mozzanatok megörökítése vízfestéstechnikával (pl. *Szabad az út/Zuglói részlet, Asszony kakassal*).
8. Héroszok – a hétköznapi héroszainak küzdelme az életben maradáshoz szükséges mindennapi kenyér előteremtésére tett fáradozásuk. Különböző mesterségek és foglalkozások bemutatása (pl. *Kikötő munkások, Mészégető, Halász, Evezősök*).
9. Halas csendélet/ek – Derkovits Gyulának Budapesten kívül még soha nem volt látható a három halas csendélete együtt.
10. Ős-egész – megrendítő témakör, mely Derkovitsnak a korán elvesztett édesanyjához való viszonyát dolgozza fel, valamint a gyermektelenség fájdalomának lírája (*Anya gyermekével, Anya*).
11. Dózsa-sorozat. A Dózsa-sorozat Derkovits talán legismertebb munkája, vitán felül álló főmű, egy átfogó kiállítás esetében elengedhetetlen volt a bemutatása (pl. *Dózsa a várfokon, Felkelő paraszt, Menetelők*).

A kiállítás 39 festményt és 25 grafikát mutatott be, összesen 64 műtárgyat, amiből 49 a Szombathelyi Képtár képzőművészeti anyagának része. Ezen felül pedig Derkovits Gyula több személyes dokumentuma, irata, házassági anyakönyvi kivonata, fotója volt látható, amelyeket szintén a képtár archívuma őriz.

A látlat természetesen nem feledkezett meg arról sem, hogy vázolja Derkovits Szombathelyhez, a szülővároshoz való ragaszkodásának bizonyítékait, melyeket időről időre kinyilvánított: szülőházánál emléktábla-avatás, a Derkovits-lakótelepen szoboremelés, a Derkovits-iskolánál féldombormű elhelyezése, valamint a legnagyobb tettét, mely a művész életművének

méltó bemutatására született, a Szombathelyi Képtárat.

A kiállítás Derkovits Gyula individuumát akarta láttatni a közönséggel: azt, hogy egyéni és megismételhetetlen stílussal rendelkezett, melyet a nyugat-európai stílusirányzatok – mint az expresszionizmus, kubizmus és konstruktivizmus – mentén alakított ki, formált sajátjává, állította mondanivalója szolgálatába. A kiállításra ellátogatókat egyből a festmények színei kerítették hatalmukba, elbűvölte őket, ugyanis a művész különleges színárnyalatokat tudott kikeverni, nem mindennapi színpalettát volt képes használni közlésének eszközéül. A háborgó tenger kékje, a királykék, a búzavirágkék, az ólomszürke és a smaragd zöld, melyekbe esetenként világító rózsaszínt csempésztet, a barnák számtalan változata, kombinálása a narancssárgákkal, a barack- és korallszín vegyítése, valamint a csillogóan elegáns, ám egyben rideg ezüst, melyet akkoriban Magyarországon csak ő használt. Szintén a színeknek köszönhetően tudta a kép mondanivalóját nyomatékosítani. A plaszticitást pedig a tónusváltakozásokkal érte el a vásznain, nem pedig a megszokott fény-árnyék játékaival. A kólorit mellett még szót kell ejtenünk a képek faktúrájáról, ecsetkezelésének lendületéről, ami egyben nem zárja ki a részletek aprólékos kidolgozását. Derkovits művészetében – és itt legfőképpen a három általa megfestett „Halas csendélet”-et lehet kiemelni – a textúra fontossága is előtérbe kerül.

A művész életét áttekintve megállapítható, hogy valóban nehéz és hányattatott volt a sorsa a családi és személyes tragédiák sorozata miatt (a családtagjai elvesztése, sebesülés a fronton (2. kép), majd saját egészségének megromlása). Azonban el kell mondani, hogy semmi esetre sem volt mellőzött, hiszen – bár visszautasította – megkapta a Római Magyar Akadémia ösztöndíját.

SZOBOR A VÁROS SZÍVÉBEN

Nemrégiben még a város határa húzódtott errefelé, s már ma itt bontakozik Szombathely egyik központi pontján Derkovits Gyula emlékműve, mely néhány napja ott áll a nagy proletár-festőről elnevezett lakótelepen, a Rohonci út egyik háztömbje előtt, máris a város szívében kapott helyet, legalábbis érzelmi szempontból. Már-már az időtlenség ígérétével, póz nélkül és kortalanul.

Igaz lenne Théophile Gautiernek, a múlt század líonosi és finomkodó formaművészeinek? „Minden rom. A művészet / örök. A többi por. / A népet / túléli a szobor.” Nem, a szobor legfeljebb a kortársakat élheti túl, az egymást váltó nemzedékeket, a népet soha. Ám nagyon sokáig élhet, ha a nép emeli azok emlékezetére, akik belőle származtak, őt szolgálták, akiket tisztel és szeret. Derkovits Gyula ezek közé tartozik.

Sok szó esett — s bizonyára esik is még — arról, hogy az emlékmű számára a jelenlegi helye a legmegfelelőbb, pusztán azért, mert a városrészt Derkovits nevével viseli? Nem lett volna-e szerencsésebb a modern lakótömbök helyett valahol a régi házak között felállítani? Tulajdonképpen örvendetes, hogy ilyen gyorsan „közúgy” lett a dologból, de azért vissza kell kérdeznünk az aggályoskodóknak: melyik városrész, utca, vagy ház mondhatja magáénak kizárólagos joggal Derkovits Gyulát Szombat-

helyen? Emlékezzünk csak vissza önéletrajzi jegyzetereire:

„Mint homályos ködkép vonulnak el gyermekkorom emlékei, házak és ablakok, más és más utcák, mintha egy szellem hurcolkodtak évről évre más házba...”

Házak és ablakok. Sűrűn visszatérő mozzanatok Derkovits emlékeiben, s gyakori motívumai legismertebb alkotásainak is. Nagyrítván az ég kandikál be rajtuk, máskor tűzfalra nyílnak, a sivatágra és reménytelenségre, a „Végzés” című remekművön pedig a című jelen madárra vadászó macska visszataszító árnyát látjuk

sompolyogni az ablakkeretben.

Nem véletlenül állította az emlékmű alkotója, Varga Imre Munkácsy-díjas művész a beteg, elgyötört Derkovits alakját egy nyomortanya rozsanó ablaka elé, háttal a konok és szigorú tűzfalnak. Nem másolta a valóság tárgyait, mégis feltűnő, hogy kompozíciója mennyire emlékeztet egy régi fényképfelvetelre, amely Derkovits budapesti, Hunyadi téri lakásának ablakát öröklötte meg. Az is ilyen, s az is tűzfalra néz... Nem tudom eldönteni, hogy szerencsés gondolat volt-e, de mindenesetre megható, hogy a szombathelyiek fiatal nyírfáscákat ültettek az emlékmű háta mögé, s most azoknak az ezüstfehér törzsre, zsenge aranyzöld lombja bő-

vas népe

1977. március 27. Vasárnap

kol Derkovits jelképes ablaka alatt.

A kortársak, az emlékezők bizonyára összevetik Derkovits Gyula szoborarcát is az-azal, amely bennük él. Ilyen volt-e hát Derkovits, mint amilyenek az emlékművön látjuk? Mondhatnók erre azt is, hogy a szobornak a belső, emberi tartalmat, a lelki tevékenységet kell a lehető legnagyobb hűséggel visszaadni, nem pedig a múlandó, külső jegyeket. Varga Imre viszont amellet, hogy maradéktalanul eleget tett az előbbi követelménynek, az utóbbiakkal sem maradt adóssunk. Számos fényképfelvetél maradt fenn Derkovitsról, s nagyon sok ábraképet is őrizünk ennek a tragikus sorsú, nagy művésznek. Ábrázolta magát prófétaként, találkoztunk piáspás portréjával, láthatjuk püspöksüvegben (süvegen át) csillaggal, megismerhetjük ritka boldog, kiegyensúlyozott pillanatait, a győrelem sokasodó napjait, éveit ezeken a rajzokon, s nyomra követhetjük, mint torzul el egyre inkább az ő melázó, szomorú arca az esztendő múlásával.

Igen, Derkovits Gyula olyan volt, amilyenek emlékművén látjuk. Sohasem

szabad elfelejtenünk, hogy nincs minden embernek szép, vagy hősiés, „szoborba kívánczó” arca, alakja. Varga Imre szobrászművész kivételes tehetsége épp abban mutatkozik meg legerőteljesebben, hogy ebben a „nem szép” arcan is látni és láttatni tudja azt a jelentőset, érdekeset, szépet, amely megfelel Derkovits művészemberi nagyságának, meg tudja mutatni az esélettségében is legyőzhetetlen forradalmárt, a mindig újrakezdő embert.

Egyr lexikonunk úgy tudja, hogy az emlékmű már 1971 óta Szombathelyen áll. Addigra valóban el is készült a város kérésére, ám csakhamar Tihanyban állították ki, majd Dániában, Norvégiaiban, Lengyelországban, s a világ számos más táján folytatta diadalútját. Mindenütt megértették, szerették, néhány múzeum szívesen meg is vásárolta volna, ám alkotója szerint csak Szombathelyen lehet méltó környezetben. Minden vitát lezárando, megemmisítette a szobor agyag-mintáját is...

Derkovits emlékműve véglegesen hazatért. Gondozása, megővése immár a mi feladatunk.

Kulcsár János

7. kép. Kulcsár János: Szobor a város szívében. = Vas Népe, 1977. márc. 27. 5. p.

Ezen kívül már életében rendezett több önálló kiállítást, például 1922-ben a Belvedere Szalonban (3. és 4. kép) vagy éppenséggel 1932-ben a Tamás Galériában, és előkészületben volt az Ernst Múzeumban 1934-ben megrendezett, de sajnos általa már meg nem ért önálló nagy kiállítása. Ezenkívül számos csoportos kiállításon és tárlaton itthon és külföldön is sikert aratott, mint például a Nemzeti Szalonon, a Könyves Kálmán Szalonon vagy éppen a bécsi Galerie Weihburgban, amelyek után jelentősen megnövekedett a festményeinek és grafikáinak eladása. 1933-ban *A vasút mentén* című képét a Szinyei Merse Pál Társaság tájfestészet kategóriában díjjal ismerte el, valamint oly neves országos, állami intézmények vásároltak tőle, mint a Szépművészeti Múzeum és a Fővárosi Képtár. Továbbá számos megrendelést kapott a polgárság és az arisztokrácia köréből, akik nemcsak műveket vásároltak tőle, de anyagilag is akarták támogatni havi ellátmánnyal.⁴

Életének egyik tragikumuma talán abban rejlett, hogy nagyon gyanakvó volt, egyetlen emberben bízott meg, a feleségében, Dombay Viktóriában, idegenektől nem szeretett elfogadni semmilyen segítséget, alamizsnaként gondolt ezekre. A másik tragédiája pedig az volt, hogy mindig a művészetét helyezte maga elé, és inkább adott ki sok

pénzt drága, megfelelő minőségű festékre és eszközökre, mint hogy a saját megélhetését méltón biztosítsa.

A Szombathelyi Képtár ennek a nagyszerű és zseniális festőnek a munkásságát kívánta a nagyérdemű elé tárni születésének 130. évfordulója alkalmából, akárcsak Szombathely, amely időről időre újabb és újabb tanújelét adta, hogy nem feledi híres szülöttét, Derkovits Gyulát. Ezt bizonyítja a már röviddel halála után, 1936-ban a Savaria Múzeumban megrendezett első kiállítása is, amit aztán egy újabb tárlat követett 1964-ben. Szülőházán 1948-ban helyeztek el emléktáblát. A '60-as években új lakótelepet, majd iskolát neveztek el a nagy festőről. 1971. április 3-án – a róla elnevezett iskola előtt – Derkovits-emléksztélét avattak, Majthényi Károly szobrászművész alkotását (5. kép). 1973-ban szülőházában három teremből álló emlékmúzeumot nyitottak meg a nagyközönség számára (6. kép). Halálának 40. évfordulóján, 1974-ben, a Magyar Nemzeti Galéria és a Savaria Múzeum közösen rendezett nagyszabású emlékkiállítást műveiből. 1977-ben a Derkovits-lakótelepen pedig felavatták Varga Imre Kossuth-díjas szobrászművész egész alakos Derkovits-szobrát (7. kép). Majd végül, de nem utolsósorban 1985. február 20-án megnyithatta kapuit a neki dedikált Szombathelyi Képtár.

4 Salamon Nándor: *Oszlik a köd? Új monográfia Derkovits Gyuláról.* = *Vasi Szemle*, 2010. 3. sz. 357–361. p.